

**ЧУЖДІТЕ ВЛИЯНІЯ
ВЪРХУ БЪЛГАРСКАТА
ЛИТЕРАТУРА**

[ВЪВЕДЕНИЕ]

Родена и развита твърде късно, когато в средата на миналия век литературите на гругите народи имаха зад себе си голяма и богата традиция, българската литература е била предопределена, така да се каже, да започне и продължи развитието си не върху оригинален терен, но подпомагана от различни чужди литературни влияния. Историята на литературата наистина показва чести случаи на взаимни влияния между различни национални култури; влиянието на гревните литератури през епохата на Възраждането; разпространението на италианския маринизъм в цяла Западна Европа през XVI век; влиянието на френската литература по времето на Луи XIV върху английската и немската литература; всеобщото разпространение на романтизма в началото на XIX век и др.; обаче една изостанала литература като българската неизбежно попада под влиянието на чуждите литератури, защото е принудена да създава традиции. Но това не означава, че българската литература е лишена от всякаква индивидуална красота, че тя е само имитация на чуждите литератури. Под чужди влияния в българската литература ние разбираме не литературните влияния в областта на идеите, но по-скоро влиянието на готови литературни форми, заимствани от чуждите литератури.

Ако в началото на българската литература — по време на националните борби в средата на миналия век — може да става въпрос за по-дълбоки влияния на чуждите литератури, не трябва да се забравя, че това са влияния от литератури, близки до нашата, близки до идеите и чувствата на българина през тази епо-

ха. Влиянието на украинския поет Шевченко върху нашия поет Любен Каравелов е изразено не само чрез възприемане формите на Шевченко от страна на Каравелов, който черпи вдъхновение от българските народни песни, но и поради известна близост с революционните идеи на украинския поет, който е писал при обстоятелства, подобни на тия, сред които живя Каравелов. Но приликата между Каравелов и Шевченко има и други мотиви: приликата между българските народни песни и украинските народни песни; и Шевченко, и Каравелов са поети, израснали на почвата на националната песен и националния живот.

Що се отнася до влиянията на чуждите литератури върху други български поети, като Вазов, Славейков, Яворов, Кирил Христов и младите, които ще разгледаме в една серия от статии, това са влияния на литературни форми и в никой случай имитация на литературни творби. Тези влияния се характеризират преди всичко със сродни елементи, с известна прилика на творческата природа на българския писател и тази на чуждестранния автор, който е упражнил влияние върху него.

И все пак има един български поет, при когото не може да става дума за очевидни чуждестранни влияния: Христо Ботев. Дори да приемем, че цялата му творческа сила се развива под влиянието на чужди идеи, не бива да се забравя, че това са политически идеи: идеята за националност и революционните идеи на изминалия век. Освен това националистическите и революционните идеи на миналия век са интернационално достояние и са характерни най-вече за славянските народи, които, почти всичките, водеха по това време борба за национална независимост. Литературни влияния, които евентуално някои руски поети, като Пушкин, Лермонтов и др., биха могли да упражнят върху Ботев, не могат да бъдат установени

и всички творби на българския поет във всеки свой ред открояват ярки български черти и преди всичко една голяма индивидуалност.

Като поет Ботев извиква чувство за нещо съвсем оригинално. Така е с всяка творческа индивидуалност; дори ако един поет от този мащаб е повлиян от друг чуждестранен поет, следите от това влияние ще се залечат от многостранността и богатството на неговата собствена природа. Освен Ботев ние имаме и други поети, които изразяват националния ни гений. Дори у стария Петко Славейков влиянието на Пушкин или Хайне в най-силните му стихове интимно се прелива в неговата лична българска оригиналност.

Чуждите влияния в българската литература идват главно от Русия, Франция, Германия и Италия и тъкмо тях ще разгледаме в следващите статии.

ВЛИЯНИЕТО НА РУСКАТА ЛИТЕРАТУРА ВЪРХУ БЪЛГАРСКАТА

Културните отношения между България и Русия датират отдавна. Те се дължат главно на приликата между руския и българския език, от една страна, а от друга страна – на тайната вяра на българина в неизчерпаемата мощ на големия славянски народ. Нашите първи учители са ходели да се учат в Русия. И по-късно, след Освобождението, което заздравя още повече връзките между Русия и България, българите продължаваха да се стремят към Русия за специализация в различни клонове на културата. Много от нашите лекари, инженери, учени, художници и почти всички наши артисти са черпили оттам своите познания. Тези тесни продължителни връзки с руската култура са оставили явна следа: много руски думи, които са минали в българския език.

Отношенията между двете литератури започват още по времето на първото, най-старо поколение български поети: Петко Славейков, Ботев, Каравелов, продължават в по-близко време и траят до наши дни. Може да се каже, че всеки български писател е започнал своята дейност от руската литература. Пушкин и Лермонтов са първите учители на всеки български писател, защото всеки интелигентен българин чете техните произведения от първия клас на гимназията. Така че влиянието на двамата най-големи руски поети не може да се отрече при никой български поет или белетрист, но при някои от тях този печат е бил по-дълбок.

Народният поет Иван Вазов ни разказва в спомените си, че негови първи учители в младежките му години са били Виктор Юго и Пушкин. И наистина

тези двама големи поети от романтичната епоха отговаряха на романтичната природа на Вазов и можеха следователно да упражнят благотворно влияние върху нашия поет при първите му опити. Страстното чувство към природата, свойствено на Пушкин, изразено в поемите му за Кавказ, се проявява навсякъде в творбите на Вазов. Картините на българската природа, които образуват цветистия фон на неговите лирични поеми „В царството на самодивите“, „Зихра“ и др., напомнят живите и блестящи картини на Кавказ, които се редят една след друга в романтичните поеми на Пушкин.

Много строфи от тези поеми на Вазов имат пушкински тон. Това влияние се чувства не по-слабо в няколкото любовни поеми на Вазов. Тук гори романтична страст: неутешима, неукротима и авантюристична, вдъхновена от хиперболична фантазия и романтичен патос. Това са едни от най-хубавите творби на нашия национален поет. Но тази любов често слиза до ниски и приглушени ноти на униние и в стиховете на Вазов се явява бледият лик на Лермонтов, поетът на нещастната любов, обект на вечен, никога незадоволен копнеж.

Иван Вазов минава към тъжно съзерцание на света, който го обкръжава, в неговата лира отеква звънят на националните и социалните борби, които ни припомнят руския поет Некрасов. Когато този звън се извиси до стремеж към човешка обич и правда, прег нас често се явява чистият лик на Толстой.

Влиянието на руската поезия се забелязва и у доста други поети след Вазов, чиито произведения свидетелстват и за много други влияния: италианско, немско, френско; напр. Пенчо Славейков, Величков, Кирил Христов, Яворов.

Влиянието на руската поезия е още по-осезателно у младото поколение български поети. Модерните

руски поети Балмонт, Брюсов, Белий упражняват най-силно влияние. Пантеистичните нотки на един Балмонт отекват понякога много ясно в стиховете на чистия и нежен поет Николай Лилив независимо от френските влияния, които най-често бележат неговата поезия.

Влиянието на Балмонт е много ярко върху един друг от най-младите поети, Христо Ясенов. Същото се отнася и за Емануил Пондумитров. Но върху модерната българска поезия най-силно се е отразило влиянието на Валерий Брюсов. То е силно подчертано на доста места в стиховете на един поет, който въпреки това е много оригинален – Димчо Дебелянов, загинал преждевременно през последната война, – но то се забелязва предимно у Людмил Стоянов, при когото действа не само върху формата, но и върху сюжета. Въпреки изискания маниер на неговите стихове у Л. Стоянов намираме следата на много различни влияния; той е твърде романтичен, а зад неговия романтизъм често се появява, наред със страстните гримаси на Сологуб, бледото видение на Лермонтов. Този български поет носи най-силния печат на руската литература; може да се каже, че той е израснал по сянката на руската поезия. Изискан и изнежен до естетизъм, той за нещастие не е много оригинален в стиховете си. Чрез неговия пример влиянието на руската поезия се простира върху нашите най-млади, още начеващи поети. У някои от тях се чувства влиянието на Александър Блок.

В областта на белетристиката руското влияние е също много силно, главно влиянието на Гогол, Тургенев, Чехов върху прозаисти като Елин Пелин, Райчев, Кремен, Стаматов, Йовков и др. Влиянието на Гогол е особено силно върху хумориста Алеко Константинов и върху някои разкази на Вазов. Тургенев и Чехов са оставили по-силен печат върху младите прозаисти,

докато влиянието на Леонид Андреев и Арцибашев се чувства в разказите и драмите на Владимир Мусаков, станал известен след смъртта си.

Впрочем влиянието на руската литература върху българската не ще спре дълго още, тъй като в България се четат колкото руски, толкова и български книги, а и до наши дни чрез руската книга българският читател се учи да познава литературните прояви на Запада. В България всяка средна библиотека притежава руски книги и това никак не е без значение за развитието на българската литература.

ВЛИЯНИЕТО НА ФРЕНСКАТА ЛИТЕРАТУРА ВЪРХУ БЪЛГАРСКАТА

Когато се говори за влиянието на една литература върху друга, не трябва да се забравя, че това влияние действа не само чрез пряко сближение между писателя, който го упражнява, и този, който го изпитва, но също, и може би в по-голяма степен, чрез общото познание на една чужда литература в тази страна. Независимо от факта, че изучаването на френския език и литература винаги е държало първо място в нашите училища, трябва също да се отбележи, че френският език от дълго време е най-разпространеният от чуждите езици в България. Руският никога не се е считал у нас за чужд език, защото за нашите интелектуалци той е също тъй достъпен, както и българският. Първият от чуждите езици у нас е френският. Наред с езика все повече и повече се разпространява изучаването на френската литература в България. Френските писатели се четат в оригинал и в преводи, които излизат ежедневно.

Виктор Юго, Мюсе, Балзак, Флобер, Шатобриан, Анатол Франс, Верлен, Бодлер, Пиер Луис, Зола, Мопасан и много други са широко известни в България. Тези тесни и стари връзки на българския читател с френската литература естествено имат значение за развитието на българската литература. Няма съмнение, че след руската френската литература е упражнила най-голямо влияние върху нашата. Това започва с Вазов и продължава до наши дни, като се забелязва по-специално в младото поколение поети.

Творческата индивидуалност на Вазов е била подложена главно на две чужди литературни влияния: на Пушкин и на Виктор Юго. От последния нашият наци-

онален поет е наследил могъщия призивен патос и огнените акорди на „Легенда на вековете“. „Ватерло“ или „Изкупление“ отекват ясно в цикъла „Епопея на забравените“, който съдържа може би най-хубавите и най-мощни стихове на нашия поет. Смелите картини, хиперболичните сравнения и внезапните антитези, характерни за поезията на Виктор Юго, са характерни също и за Вазов, предимно в цитираните стихове от „Епопея на забравените“, където в могъщи стихове поетът възпява великите и много скоро забравени герои от епохата на нашите национални борби: Паусий, Раковски, Левски, братята Миладинови и други.

Два стиха като тези например от поемата „Раковски“:

Мрачен узник в Стамбул, генерал в Балкана,
поет и разбойник под съща премяна...

– или в „Братя Миладинови“:

Нощта бе студена, мрачна и сурова...

– веднага ни карат да мислим за Виктор Юго. И може би на неговото благотворно влияние ние дължим факта, че Иван Вазов е за нас това, което е Виктор Юго за Франция. Освен влиянието на Юго, което личи във всички лирични стихове на Вазов, чувства се също и влиянието на Алфред дьо Мюсе в лиричния сборник „Звукове“ и по-специално в „Една муза в траур“, прекрасно стихотворение, което напомня „Нощи“ на Мюсе, макар че си остава чисто оригинално и българско в първоначалната си идея.

Друг наш писател, отхранен от френската поезия, е сатиричният и философски поет Стоян Михайловски (1856). Вярно е, че не могат да се намерят следи от Боало в сатирите му, защото те са претър-

пели по-скоро влиянието на латинските сатирици, обаче в неговите философски поеми се чувства ясно влиянието на Ламартин, както и това на 2-жа Акерман Огюст Барбие, Сюли Прюдом и поетите парнасци. Доколкото тези влияния съществуват у Михайловски, те не могат да се установят пряко и непосредствено, напротив, те са се слели с неговата естествена склонност към морализуване, тъй че след последния анализ Михайловски остава оригинална писателска индивидуалност.

Френското влияние, по-специално на Ламартин, се забелязва у един друг от нашите по-стари български поети – Константин Величков (1856–1907), – макар че той се вдъхновява повече от италианската поезия.

Новата френска поезия – символизъмът – е много широко известна в България. Бодлер, Верлен, Маларме, Самен, Морис Метерлинк, Верхарн и др., преведжани многократно на български главно от Н. Лицев и Гео Милев, се четат и са много обичани от българската младеж и влиянието на тяхната поезия би могло да се открие у някои поети от последното поколение, тези, които се наричат модернисти.

Склонността и любовта на Д. Дебелянов (1887–1916) към Верлен, Бодлер и Самен хвърлят светлина върху болезнената му поезия, в която се усеща тръпката на световното страдание, напомняща по-малко Байрон, отколкото Бодлер. Когато строгите линии на тази болка се смекчат, добиваме гъвкавите строфи на „Легенда за разблудната царкиня“ с мото Самен: „Mon âme est une infante“... Добиваме също стансите „Под сурдинка“, които напомнят много силно първата част от „Мъдрост“ на Верлен, което се потвърждава от следната строфа:

То сякаш горко заплелена,
галече в глъхналия лес

звъни гушата на Verlain'a:
dis qu'as tu fait de ta jeunesse!¹⁴

Но това световно страдание намира най-силен израз у Яворов (1877–1914), много мощен поет, най-големия от всички, най-блестящата проява на чистия национален гений, под чиято сянка израснаха Д. Дебелянов, Людмил Стоянов и др. Мрачната фигура на Яворов има много сходство с Бодлер, на когото той прилича по характера на своята поезия и по мястото си в българската литература. Но връзките, които той има с поезията на Бодлер и мистицизма на Метерлинк, са почти неуловими в оригиналността на неговото творчество; винаги е така със силните творчески индивидуалности, каквато е несъмнено Яворовата.

Говорейки за влиянието на Бодлер в българската поезия, трябва да споменем Николай Райнов, чиято любов към ужасното, тайнственото, свързаното със смъртта показва близко родство с френския поет, както и известно влияние на полския поет Ст. Пшибшевски.

Отличната форма и финесът на образите, характерни за новите френски поети, са свойствени на поезията на Николай Лилиев (1885) и това може да се отдаде на неговите тесни връзки с френската литературна традиция, по-специално с поезията на символистите от края на миналия век: Верлен, Маларме, Жюл Лафорж, Самен, Метерлинк. На благотворното влияние на тези поети ние дължим до голяма степен поезията в миньорно бяло на Н. Лилиев. Стиховете на младия поет Гео Милев бележат също влияние на френските модернисти, предимно на Метерлинк и Верхарн, свързано с известни немски влияния.

Накрая трябва да посочим благотворното влияние на драмите на Морис Метерлинк върху един от добрите български драматурзи Петко Ю. Тодоров

(1879–1916). Неговата едноактна пиеса „Страхи и страшен хайдутин“ – песен-епилог, – най-хубавата грама в българската литература, макар и написана върху битов сюжет, напомня късите мистични пиеси на Метерлинк, по-специално „Вътре“.

Това кратко изследване ни показва колко голямо и благотворно е било влиянието на френската литература върху нашата литература и каква признателност ние ѝ дължим.

ВЛИЯНИЕТО НА НЕМСКАТА ЛИТЕРАТУРА ВЪРХУ БЪЛГАРСКАТА

Ако влиянието на руската и френската литература върху нашата произтича от факта, че произведенията на тези литератури са много разпространени в България, не е тъй с немската литература. Влиянието на големите немски писатели върху някои български писатели се дължи на личния контакт на последните с немската литература. Въпреки голямото си богатство немската литература не се радва в България на такава голяма популярност, както руската и френската литература. Имената и творбите на Гьоте, Шилер или Лесинг са добре известни у нас; „Фауст“ бе преведен три пъти, както и „Емилия Галоти“; някои от трагедиите на Шилер още се числят към репертоара на българския театър — но това е всичко. Много други големи имена на класическата литература: Хебел, Клайст, Грилпарцер (с изключение на „Сафо“), Готфрид Келер, Новалис, Шелинг, Хегел, Шопенхауер са изцяло или почти изцяло неизвестни. Най-много да се знаят имената им, нищо друго. Някои писатели само са по-добре познати: Хайне, Хауптман, Зудерман, Ницше. Трябва също да се отбележи фактът, че литературните връзки между България и Германия започнаха доста късно, едва преди 15 или 20 години.

И тъй, там, където забелязваме немско влияние, то се дължи на близост между българския писател и немската литература. Авторите, които най-много са действали върху нашата литература, са Хайне и Ницше. Може да се установи едновременното влияние на тези двама тъй различни автори — единия сантиментален поет, другия строг философ — у българския писател, който най-силно и най-изключител-

но е бил подложен на немско влияние – Пенчо Славейков. Неговите многобройни преводи на немска поезия, събрани в тома „Немски поети“ (1911), с които той обогати българската литература, потвърждават тесните му връзки с немската литература. В неговата поезия намираме влиянието на Гьоте и на почти всички лирични поети от XIX в. – Ленау, Щорм, Конраг-Фердинанд Майер, Фалк, Лиленкрон, на първо място – на Хайне) и Ницше. Първият му сборник лирични стихове, още несръчни и които поетът по-късно унищожи, „Момини сълзи“ (1888), разкрива на всяка страница безспорното влияние на Хайне. То се чувства също във втората му сбирка, „Сън за щастие“ (1907), макар и смесено с влиянието на по-новите немски лирици: Щорм, Фалке, Грайф, чиято поезия се отличава преди всичко с дълбоко прощувствено изобразяване на природата, „Naturbilder“ по импресионистичен маниер. Това влияние пронизва цялата лирика на П. Славейков, включително сбирката „Островът на блажените“ (1910) и „Епически песни“ (1896, 1898, 1907), където поетът изоставя лирическият тон и минава към широко психологически концепции, нещо, което става често в неговата подчертано философска поезия. Той принадлежи изцяло към идейния кръг на немската философия, предимно към кръга на Шопенхауер и най-вече на Ницше. Игетите на „Тъй рече Заратустра“ се чувстват в поемите „Микел Анджело“, „Fis-Dur“, „Химни за смъртта на Свръхчовека“, „Богоборецът“ и т.н., както и през цялата поема в три части „Кървава песен“ (1912), епопея за българското въстание от 1876. Да припомним също факта, че „Тъй рече Заратустра“ бе преведена на български от поетесата Мара Белчева, която бе изцяло под влиянието на П. Славейков.

Влиянието на Ницше се чувства в произведенията на един от нашите млади поети, Николай Райнов,

който ни даде преди две години нов превод на „Тъй рече Заратустра“. В неговите „Богомилски легенди“ (1912), също както и в другите му произведения, писани все в тон на легенда или апокрифна хроника, и предимно в романа му „Между пустинята и живота“ (1919), намираме трайно отражение на моралните и философските идеи на Ницше, на първо място идеята за силата и за силния човек. Николай Райнов изработи своя стил – смесица от библейски архаизми и невероятни антитези – под безспорното влияние на стила на Ницше, изваян и патетичен в „Тъй рече Заратустра“, тъй близък до езика на Библията на Лютер. Езикът на Н. Райков, който е едно от първите качества на неговите книги, също напомня много езика на Библията.

Не трябва обаче да се изпуска фактът, че освен от „Заратустра“ и Библията езикът и стилът на Н. Райнов се обогати от всички мистични и религиозни книги на древния Изток – от Упанишадите до Корана. Но при едно изучаване влиянието на немската литература ние не можем да се спрем върху стилното и идейното влияние на източните религии, съвременния окултизъм или древния мистицизъм върху Н. Райнов. Ограничаваме се само да констатираме огромното влияние, което е упражнил Ницше върху този български писател.

Във връзка с Пенчо Славейков трябва да подчертаем влиянието, което немската философия, естетика и литературна критика са упражнили върху неговия сътрудник и пламенен защитник – литературния критик и професор по естетика в Софийския университет – д-р К. Кръстев (умрял 1919).

Основа на неговите критически съждения („Етюд и критики“, 1900, „Млади и стари“, 1907) е немската нормативна естетическа система. Д-р Кръстев претърпя силното влияние на професора по естети-

ка Йоханес Фолкелт, благодарение на което стана литературен критик с ревностен култ към Красивото; този култ го окуражаваше в литературната му борба и пропагандата на нови идеи, която той водеше през целия си живот в списанието, което издаваше – „Мисъл“ – (1891–1907), – превърнато по-късно в литературен периодичен сборник „Мисъл“. Верният гругар по оръжие на Пенчо Славейков и г-р Кръстев – Петко Тодоров – не беше чужд на влиянието на немската философия, но у него то отстъпваше на влиянието на Ибсен и Толстой.

В младото поколение влиянието на немската литература се проявява преди всичко и главно у Теодор Траянов (1882), който почти винаги е живял и писал в немски среди. За него може да се каже, че изцяло се е развил под влияние на немската култура. Поезията му търпи преди всичко влиянието на немската модерна литература, по-специално на Рихард Демел и Стефан Георге, двамата водачи на немския символизъм. От Георге той взе естетизма му (напр. в сонетите си), до Демел се приближава с пламенната си страст и природата си на съзерцател. Това бяха характерните черти на неговите първи стихове, публикувани преди петнадесет години („Regina Mortua“, – 1908, „Химни и балади“ – 1912), които най-напред се смятаха за начало на българския модернизъм, макар че модернизмът, който се установи по-късно в българската литература, е твърде различен от този на Траянов.

Печатът на немската поезия – главно на Рихард Демел – се забелязва в произведенията на един груг български модернист – Гео Милев („Жестокият пръстен“, 1920); той обаче отива още по-далеч и се доближава до крайните модернисти в съвременната литература – етернистите, пароксистите, кубистите. Философският тон и пароксизмът в неговата поезия

показват несъмнено родство с Р. Демел и френския поет Верхарн.

Трябва да подчертаем още безспорното влияние на Фридрих Хебел, главно на трагедията „Юдит“, върху младия автор Владимир Мусаков (умрял 1916) в пиесата му „Далила“, която бе представена напоследък в Народния театър. Това влияние се забелязва и в психологичния анализ, и в техниката.

Ако могат да се открият немски влияния у други български писатели, те са незначителни и второстепенни.

ВЛИЯНИЕТО НА ИТАЛИАНСКАТА ЛИТЕРАТУРА ВЪРХУ БЪЛГАРСКАТА

96

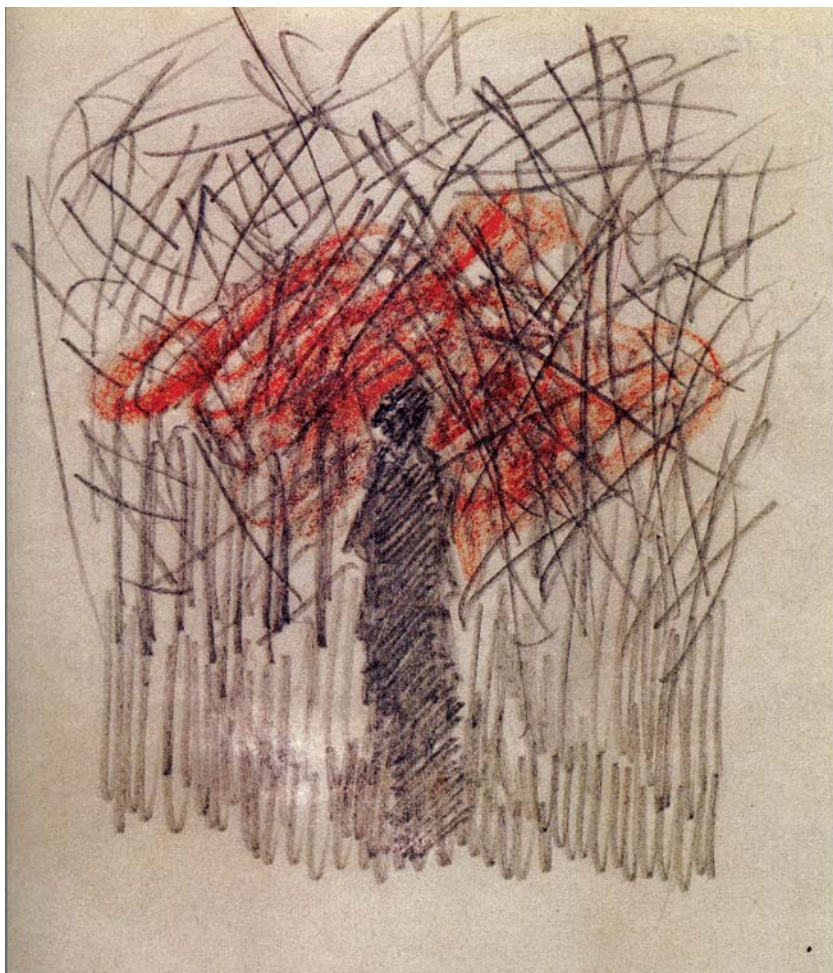
Гео. Мисев. Том III

Италия открай време означава за нас земя на изящните изкуства и на поезията. И наистина италианската литература е добре позната в България. Всички знаменити имена на италианската класическа и модерна литература, както и по-голяма част от техните произведения, общо взето, са известни на българския читател; не само сонетите на Петрарка, „Божествена комедия“ на Данте, „Декамерон“ на Бокачо, но също така по нещо от Леонардо, Кардучи, Силвио Пелико, дори от Алфиери, Фозацаро, Ада Негри, Едмондо д'Амичис; „Темниците ми“ от Пелико са били преведени на български преди 60 години; „Аг“ от Данте преди 30 години, драмите и новелите на Габриеле д'Анунцио се ползват с широка популярност; в последно време излязоха също новелите на Марио Мариани, които бяха конфискувани заради техния шокиращ тон.

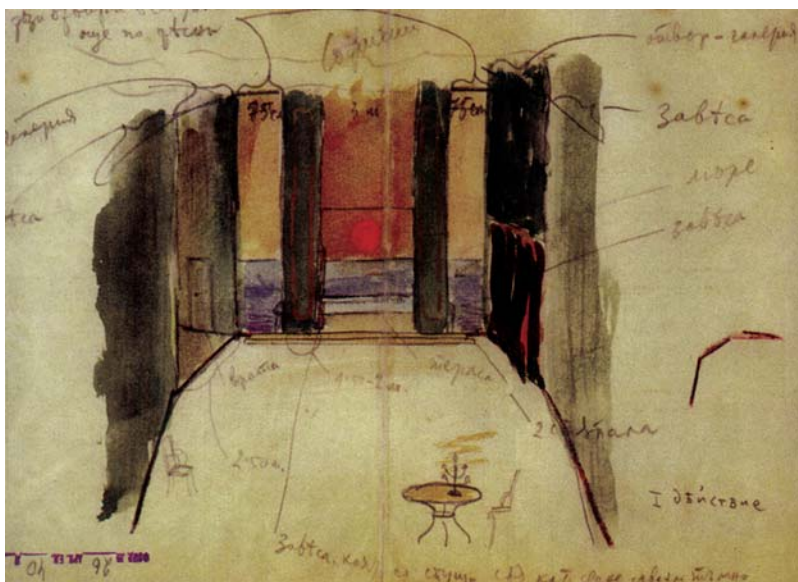
Все пак трябва да се признае, че влиянието на италианската литература върху нашата не е твърде голямо. Извън известно незначително влияние на италианската поезия (главно на Кардучи, Стекети и на италианските романтици), което може да бъде забелязано у Вазов в стиховете му от цикъла „Италия“ (1884), италианско влияние може да бъде констатирано само при двама наши поети: Константин Величков (1856–1907) и Кирил Христов (1875). И двамата са живели дълго в Италия и прекият им контакт с италианската поезия е повлиял благотворно върху поетичното им творчество.

Константин Величков е превел на български „Аг“ от Данте, сонетите на Петрарка, Кардучи, откъси

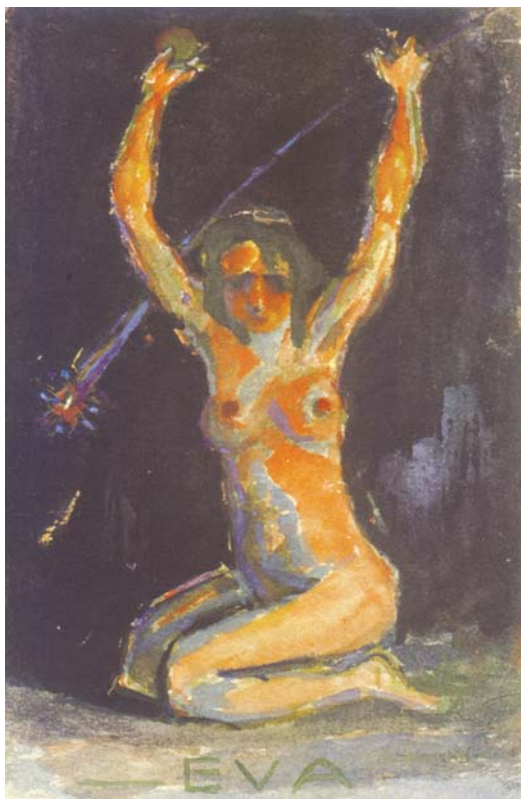
РИСУНКИ ОТ ГЕО МИЛЕВ

Рисушка. Черен и червен молив. 9,7 х 9,1.
Къща-музей 'Гео Милев' — Стара Загора

Две скици за декори към постановката на 'Крал Арлекин' от Лотар в Свободния театър. 1922. НБКМ — БИА

Ева
Гваш, хартия. 14 х 9.
Къща-музей 'Гео Милев'
—
Стара Загора.

Ангел
М.б., картон. 13 х 15.
Къща-музей 'Гео Милев'
—
Стара Загора.

Ғамотен коленичил на леда — аз гледам...
1914. Моллив, акварел, хартия. НБКМ — БИА

от Ариосто и от Тасо и неговото поетично творчество отбелязва неоспоримо влиянието на тези големи поети, а именно на Петрарка, Данте и Кардучи. Впрочем в „Писма от Рим“ той ни разкри връзките си с италианската култура и своя ентузиазъм към италианското изкуство. В неговите „Цариградски сонети“ (1893) често се чувства съзерцателният тон на Петрарка или на Данте наред с рационалистичните и резигниращи размисли пред суровата реалност, присъщи на Кардучи.

Колкото до Кирил Христов, трябва да се подчертае, че неговата поезия излъчва едно типично италианско уханье с опаленото южно небе, с любовното сладострастие на ясните нощи с техните гонголи и звуци на китарата. Той е един поет на страстната любов и на неутолимото сладострастие; новата италианска поезия, тази на Леопарди, на италианските романтици, като Джовани Прати, Стекети и груги, е оказала положително влияние върху Кирил Христов. А когато той се впуска в социални сюжети, дочуват се често нотки от Ага Негри. Но тонът на неговата поезия е лиричният тон на младата любов, пламенна и меланхолична едновременно, която издава наред с италианското влияние влиянието на Хайне и на руската поезия. Трябва да се спомене, че Кирил Христов ни е дал също няколко превода от творби на италианската литература: стихове на Леопарди, на Ага Негри, „Франческа да Римини“ от Силвио Пелико, „Последните писма на Якопо Ортис“ от Уго Фосколо и др.

Влиянието на италианската литература върху груги автори, като например това на Габриеле д'Анунцио, което може да бъде забелязано у някои български прозаисти, не е от голямо значение.

ВЛИЯНИЕТО НА АНГЛИЙСКАТА ЛИТЕРАТУРА ВЪРХУ БЪЛГАРСКАТА

Интересно е, че далечното разстояние, което ни отделя от Англия, е било също така от голямо значение за културните връзки между България и родината на Шекспир. Въпреки че в нашите гимназии отдавна се изучава английска литература и английски език, те все пак не са получили широко разпространение у нас. Английският език е съвсем чужд за българите, както и името например на такъв голям поет като Робърт Браунинг или на Суинбъرن. Все пак няколко знаменити имена на английската литература — Шекспир, Байрон, Оскар Уайлд, Едгар По, — както и техните творби са общоизвестни в България и са оказали влияние върху нашата литература. Може да се цитират и други имена и творби, познати у нас: Шоу, Томас Мор, Робърт Бърнс, Шели, Кийтс, Тенисън, Карлайл, Емерсън, Росети, но те не са оказали почти никакво влияние върху българската литература.

Една изключителна индивидуалност не може да бъде повлияна от други изяви в областта на литературата, както и изключителната индивидуалност, която се нарича гений, не може да окаже пряко влияние на по-късната литература. Ние не можем да констатираме пряко влияние на Шекспир върху българските писатели и не по тази причина българската литература няма досега граматичен автор, който би могъл да съперничи на Шекспир, а защото прякото влияние на гений като Шекспир не означава нищо друго освен имитация, а имитацията на творбите на гениите винаги е посредствена. За Шекспирово влияние в българската литература може да се говори в този смисъл: първо, като неугържимо влияние, разпростра-

нено във всички съвременни литератури, включително и българската, и, второ, като имитация на формите, създадени от Шекспир. Последният случай може да бъде констатиран в първата малко по-завършена драма, която притежава драматичната ни литература: трагедията „Иванко, или убиецът на Асеня I“, написана през 1876 г. от Васил Друмев, който покъсно бе ръкоположен като митрополит в Търново под името Климент. Войводата Иванко, който убива цар Асен и присвоява скиптъра му, е един български Макбет, а гъщерята на царя, Мария, която получава след убийството на баща си и пее несвестни песни в гробището на един манастир, без съмнение напомня Офелия на Шекспир. Самата сцена в гробището напомня предпоследната сцена на „Хамлет“.

Влиянието на Байрон, влиянието на неговата поезия на мировата скръб и отчаяние, преминава през цялата европейска литература на XIX век и най-вече в новата руска поезия, откъдето тонът на болка и отчаяние обхваща цялата българска поезия от началото на XX век до наши дни. В поезията на Яворов, най-големия български поет, трепти този байроновски тон на болка и отчаяние. Такава е почти цялата българска поезия след Яворов: Димчо Дебелянов, Любимил Стоянов, Бабеv и др.

Най-накрая трябва да се подчертае влиянието, което са оказали Едгар По и Оскар Уайлд върху поезията на Николай Райнов. Неговият вкус към ужаса, тайнственото, зловещото и екзотичното го доближава до американския автор на „Fantastic Tales“, любовта към изваяния и търсения стил го доближава до естетата Уайлд. Всички тези качества са присъщи на всички разкази и приказки на Райнов, които се развиват обикновено на един исторически или екзотичен фон, едновременно животворен и ужасяващ.

Влиянието на Оскар Уайлд, включително на про-

чутата пиеса „Саломе“ (преведена на български от Яворов), се долавя в трагедията „Далила“ на Владимир Мусаков. Чрез своя стил Оскар Уайлд е повлиял много на българската литература, което е лесно разбираемо, ако се вземе предвид голямата популярност, с която се ползва у нас този автор.

ВЛИЯНИЕТО НА СКАНДИНАВСКАТА ЛИТЕРАТУРА ВЪРХУ БЪЛГАРСКАТА

На края на нашата серия от изследвания на чуждите влияния върху българската литература трябва да спрем вниманието си на литературите от нордическите страни, които през втората половина на миналия век разцъфтяха с невероятно великолепие, проникнаха триумфално във всички страни и оказаха навсякъде дълбоко влияние – най-вече в Германия и в славянските страни (Русия, Полша и дори България). Не можем да си представим как силни творчески личности, като Стриндберг, Ибсен, Хамсун или Херман Банг, няма да окажат влияние върху една млада литература като нашата, която има такава нужда за бъдещото си развитие от чуждо благотворно влияние.

Творбите на Ибсен, на Хамсун, на Стриндберг са повлияли в най-голяма степен на някои български писатели. Най-напред влиянието на Ибсен се чувства ясно в цялото творчество на Петко Тодоров (1879–1916). Моралните и социалните идеи, залегнали в основата на Ибсеновите драми, намират в „Идилии“ и в драмите на П. Ю. Тодоров едно развитие на почвата на българските нрави и националните български легенди. Така в драмата „Змейова сватба“*, написана през 1910 г., във фигурата на Змея отгатваме черти на доктор Стокман (от драмата на Ибсен „Народен враг“) или на Бранг, който се бори срещу невежеството и злобата в обществото; а героинята на драмата Цена е образ на безсилния и безпомощен инди-

* В народните легенди змеят е митологическо същество, наподобяващо хвърковат дракон с човешко тяло, покрито с блестящи люспи.

видуалист, който напразно се впуска към недостижими за него върхове, подобно на майстор Солнес от Ибсеновата грама. Наврег в творчеството на Петко Тодоров може да се открие идеята за връзките между индивида и обществото, третирана по ибсеновски на фона на националните български нрави.

Трябва да се подчертае впрочем, че влиянието на Ибсен, включително на неговия индивидуализъм у нас, върви наред с това на Ницше и в този смисъл то се чувства не само в опоемизираното творчество на П. Тодоров, но и сред цялото поколение български писатели, чиито творби са се появили между 1900 и 1910 г. Това влияние не може да бъде отричано у Пенчо Славейков, в граматичните опити на Кирил Христов, в няколко граматични произведения на Антон Страшимиров, дори в грамите на Яворов, където се намесва и известно влияние на Стриндберг.

Друг норвежки автор, чиито творби се ползват у нас с голяма популярност, е романистът Кнут Хамсун. Може да се каже, че влиянието на Кнут Хамсун наред с това на руските прозаици е проникнало от 15 години почти в цялата българска проза. Това влияние се чувства най-вече в разказите на Георги Райчев (1882). В повестта му „Мъничък свят“ (1919) се виждат много черти, заимствани от „Мистерию“ или „Виктория“ на Хамсун. При Райчев може да се констатира и известно влияние от други скандинавски автори, например от Херман Банг и от Йенс Петер Якобсон.

Това е горе-долу всичко, което може да се отбележи по повод чуждите влияния в българската литература, без да се забравя също така твърде силното влияние, което упражни върху нашата литература полският писател Станислав Пшибишевски, най-вече върху опоемизираното творчество на Николай Райнов. Едно по-задълбочено изследване на българската лите-

ратура би позволило да се види, че всички тези влияния са помогнали много на българската литература в нейното развитие, от първите ѝ стъпки до наши дни. Но въпреки толкова чужди влияния българската литература никога не е загубвала своя национален характер.

ПРЕВОДИТЕ В БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА

(ЕДНА ГЛАВА ЗА ВЛИЯНИЯТА
НА ЧУЖДИТЕ ЛИТЕРАТУРИ)

104

Гео. Мисев. Том III

За да се покаже по-ясно значението на чуждите литератури за българската литература и величината на културните отношения между България и Запада, ние смятаме, че трябва да направим кратък преглед на преводите на чуждите литературни творби в България. Най-напред трябва да отбележим, че преводната литература заема значително място сред книгите, които четат българският читател. Това е доказателство не само за интереса на българина към развитието на културния живот в чужбина, но и за високото ниво, което е достигнал.

Още от самото начало на българската литература ние виждаме как тя се обогатява от чуждите литератури. Преведено е, разбира се, всичко, което е изглеждало интересно и необходимо за България. В голямата „Българска христоматия“, съставена през 1882 г. от Иван Вазов и Константин Величков, за първи път е отредено значително място на преводната литература. Тук е дадена голяма част от произведенията на класическата руска, френска и италианска литература, преведени от Величков и Вазов. По-късно Вазов събира всички тези преводи в сборника „Из големите поети“. Тук намираме главно стихове от Виктор Юго, Пушкин, Лермонтов, Некрасов, Мицкевич, Тенисън, Бърнс, Байрон, Шели, чешкия поет Врхлицки и др. Преводите на Вазов имат голяма стойност, поетът винаги съумява да предаде дълбокото възхищение на преведената от него творба и преводите му на чуждестранни поети са между най-добрите, които притежаваме. Величков е превел сонети от Данте, Петрарка, Кардучи, части от „Бесният Орлан-

го“ от Ариосто и от „Освобожденият Йерусалим“ на Тасо, няколко стихотворения от Ламартин и др. Но най-значителен, короната на поетическото му дело, е преводът на „Аг“ от Данте, завършен за 10 години и излязъл през 1907 г. Да се преведе едно произведение като „Аг“ на Данте, е капитално дело и ние, българите, можем да се ласкаем, че сме единственият балкански народ, притежаващ превод на тази класическа творба. К. Величков е превел също така в стихове „Мизантроп“ от Молиер и „Макбет“ от Шекспир.

Друг наш поет, който е превел на български много творби от чуждестранните литератури, е Кирил Христов. Той е превел стихове от Пушкин, Лермонтов, Ада Негри, Леонарди и много други, събрани в тома „Приблизени хоризонти“ (1912), освен това трагедията в стихове „Борис Годунов“ от Пушкин, „Сирано дьо Бержерак“ от Едмон Ростан, „Манфред“ и „Каин“ от Байрон, „Последните писма на Якопо Ортис“ от Уго Фосколо, „Жената с кинжал“ от Артур Шницлер и др.

Алеко Константинов преведе в стихове „Тартюф“ от Молиер, „Демон“ от Лермонтов и „Полтава“ от Пушкин. В лицето на Д. К. Попов имаме един професионален преводач на поеми, въпреки че неговите преводи („Мазепа“, „Шилъонският затворник“ от Байрон, „Мицри“ от Лермонтов) сега са вече малко поостарели.

Друг важен принос за преводната литература в България е книгата „Немски поети“, сборник от преводи на немски лирици, осъществени от Пенчо Славейков (1911). Този том дава на българския читател широка представа за цялата немска поезия след Гьоте. Вътре намираме голям брой стихове от Гьоте, Хайне, Ленау, Щорм, Конрад Ф. Майер, Лиленкрон, Демел, Ницше и много други. Преводите на Славейков, макар и малко своеобразни, остават в българската литература като стабилно и важно дело.

Поетът Людмил Стоянов ни е дал значителен брой преводи: стихове от различни руски поети и поспециално от Пушкин и Лермонтов, поемите на Лермонтов („Демон“, „Боляринът Орша“), след това – „Буря“, „Отело“ и „Сън в лятна нощ“ от Шекспир; разкази от Едгар По, няколко романа от Тургенев, спомените на Башкирцева и др.

Професор Александър Балабанов е превел голям брой класически трагедии и комедии (Есхил, Софокъл, Аристофан), а освен това „Фауст“ на Гьоте – превод в стихове, макар че тук не е запазена Гьотевата мощ. Съществуват също така два други превода на „Фауст“ в проза.

Поетът Яворов е превел освен няколко поеми на Морис Метерлинк известната пиеса на Оскар Уайлд „Саломе“, един съвършен превод, а в сътрудничество с Пенчо Славейков – „Ромео и Жулиета“ на Шекспир. Няколко поеми от Метерлинк са преведени от Емануил Пондимитров.

Николай Лилив е превел някои произведения на модерната френска поезия, а именно на Верлен, Маларме, Верхарн, Метерлинк, Самен и немските лирици Демел и Холц. Н. Лилиев е превел също „Те усетиха“ от Шарл Ван Лерберг, „Смъртта на Тентажиля“ от Метерлинк. Впрочем почти всички грами на Метерлинк са преведени на български.

Иван Рагославов е превел „Съкровището на смирените“ от Метерлинк, „Малки поеми в проза“ на Бодлер и няколко други френски книги – например „Талис“ от Анатол Франс, „Бохемският живот“ от Анри Мюрже и др.

Голям брой модерни поети: Верлен, Бодлер, Верхарн, Метерлинк (един избор от „Горещи цветарници“ и „Дванадесет песни“ от Самен, от Маларме („Иродиада“ и други поеми), от Демел, Ницше, Холц – ни е представил Гео Милев, освен това – превел е

в стихове „Хамлет“ от Шекспир, „Манфред“ от Байрон, драмите на Стиндберг, романа „Мъртвият Брюге“ от Рогенбах и много други.

Стихове от Бодлер, Верлен, Рембо, Нервал и др. превежда Георги Михайлов, който ни е дал също така един том „Поеми“ на Едгар По.

Ще трябва да се направи безкраен списък, ако искаме да отбележим всички преводи в проза, които нашата литература притежава. Освен това трябва да се подчертае, че българската литература не е лишена от класическите френски, немски или английски творби, като „Клетниците“ и другите романи и драми на Виктор Юго, драмите на Шекспир, Гьоте, Шилер, Лесинг, Молиер, Ибсен, Хофман, романите на Достоевски, Толстой, Балзак, Флобер, Зола, Д'Анунцио и много други. Българинът не закъснява да опознае всичко излязло в чуждите литератури. И ние повтаряме още един път, че чуждите литератури са толкова близки на българския автор, колкото и българската литература, и че те представляват три четвърти от книгите за прочит.

ПРЕВОДИ НА БЪЛГАРСКИ ЛИТЕРАТУРНИ ПРОИЗВЕДЕНИЯ НА ЧУЖД ЕЗИК

108

Гео Мисев. Том III

В 2310 брой на „L'echo de Bulgarie“ направихме кратък преглед на чуждестранните литературни творби, преведени на български език. А какво е преведено от българската литература в чужбина? Ние показахме големия интерес на българина към чуждите литератури и всеобщото признание, с което те се ползват в България; но позната ли е нашата литература в чужбина?

Не.

От българската литература, която никак не е известна, не е преведено на чужд език почти нищо. Трябва открито да кажем, че българската литература е непозната за чужденците.

Наистина, ако разгърнем библиографските справочници от трийсет години насам, ще видим, че все пак съществуват няколко превода от българската литература: романът на Вазов „Под игото“ е преведен почти на всички европейски езици, както и няколко негови разказа и поеми; на руски, а така също на сръбски и чешки език са преведени различни български стихотворения: от Вазов, Ботев, Славейков, Кирил Христов и др.; Владислав Шак е превел на чешки всички „Цариградски сонети“ на Константин Величков; Георг Адам е превел на немски няколко стихотворения от Пенчо Славейков и напоследък „Идилии“ от Петко Тодоров; на немски са излезли също два сборника българска поезия: „Blumen aus dem Balkan“ от Ото Нойдорф и „Das Rosenland“ от Рода-Рода; Д-р Алфред Йенсен преведе на шведски език няколко поеми и откъси от епопеята „Кървава песен“ на Пенчо Славейков, но

това е всичко. И какво е значението на всички тези преводи, щом не се четат ни най-малко в чужбина? Защото в този момент ни интересува по-специално интересът към българската литература в чужбина. За съжаление такъв интерес няма. Всеки от нас, българите, които сме живели в чужбина, е имал случай да констатира тази истина — истина, тежка за нас.

Разбира се, може да се отговори, че интересът на българина към чуждестранните литератури е бил предизвикан от тяхната голяма стойност, докато младата българска литература не представлява никакъв интерес за французина, италианеца, англичанина или германеца, които си имат своя Юго, Данте, Шекспир или Гьоте. Обаче такова възражение не би било вярно, като се има предвид общият интерес на Запада към японската литература или дори на нецивилизованите народи от Полинезия или Централна Африка.

Но не от етнографска гледна точка ние можем да изискваме от Запада по-голям интерес към българската литература. Защото българската литература не е само етнографски документ. Ние искаме и вярваме, че имаме право да искаме от Запада да прояви интерес към нашата литература, защото тя е един културен документ. В нашата литература се отразява националната душа и ако някой желае да установи културни връзки с българския народ, той трябва да опознае тази душа. За съжаление тя не е известна. Нас не ни познават. Не са познати нашите културни богатства, не са познати мъките ни, за да ги изволюваме, не са познати нашите борби и душевни погроми в миналото, не е познат неудържимият ни стремеж към бъдещето. А всичко това може да се намери в нашата литература и най-вече в поезията ни — най-развитото изкуство в България. Да, ние имаме поети, и те не са посредствени. Както е казал националният ни поет Вазов, трябва да се знае, „че и ний сме

дали нещо на света“. И ние искаме високо да прокламираме тази истина пред целия свят, докато ни опознаят по-добре и дотолкова, доколкото сме заслужили.

Да бъдем познати в чужбина – това не е само празно желание. То има по-дълбоки мотиви. В името на всеобщия мир, който всички желаем, ние искаме светът по-добре да познава нашите културни ценности и националната ни душа. В устрема към всеобщ мир ние трябва да се познаваме едни други.